

דין הפסק טהרה באישה המוגבלת בנפשה

שי בר־אשר
רב קהילת פנים מאירות, ירושלים

- א. פתיחה
- ב. הגדרת אישה המוגבלת בנפשה
- ג. דין הפסק טהרה באישה שוטה
- ד. סיכום

א. פתיחה

במסגרת לימודינו בארגון "ברקאי" התוודענו למציאות של אנשים בעלי מוגבלויות בקהילה - לצורכיהם בקהילה בפרט ובזוגיות ובחיים בכלל. לא היינו מודעים כלל להיקפו של הנושא.

צרכיו של אדם בעל מוגבלות הם כצרכיו של כל אדם רגיל, אבל מטבע הדברים מקבלים ההתמודדות והקשיים משנה תוקף הן בהתנהלות היום-יומית כפרט והן בזוגיות כשאחד מבני הזוג בעל מוגבלות, וכל שכן כששניהם בעלי מוגבלות. הלא אף זוג רגיל חווה התמודדות לא פשוטה, קל וחומר זוג בעל מוגבלות.

אין ספק שכדי ליצור זוגיות טובה יש לשמור על אינטימיות טובה, וכפי שהורנו חז"ל במסכת שבת קנב ע"ב שיסוד השלום ועיקר האחדות של הבית היהודי תלויים בקיום מצוות עונה, ולכן מתאמצים מאוד בגבולות ההלכה על מנת לטהר אישה לבעלה.

אחד הקשיים הוא לטהר אישה מוגבלת בנפשה, ובלשון חכמים - שוטה או שנטרפה דעתה מחמת חולי, כיצד מטהרים אותה לבעלה?

נמקד את השאלה: האם אנו יכולים לסמוך על אישה מוגבלת בנפשה שתעשה הפסק טהרה בעצמה?
ראשית כול יש להגדיר מי, על פי ההלכה, נחשבת לאישה מוגבלת בנפשה.

ב. הגדרת אישה בעלת מוגבלות בנפשה

בלשון רבותינו, אישה מוגבלת בנפשה נקראת "שוטה", מלשון שטות, וכלשונם של חכמים: "אין אדם עובר עברה אלא אם כן נכנסה בו רוח שטות". המילה שוטה דומה למילה סוטה - אף השוטה סוטה מן הדרך והתנהגותה חריגה מהמקובל. בלשון המודרנית נקרא השוטה חולה נפש או חולה רוח.

יסודות גדר השוטה מצוינים בתלמוד ובראשונים, והתבארו באריכות בדברי האחרונים.

גדר השוטה מבואר בחגיגה ג ע"ב ובטור ושולחן ערוך, יורה דעה, א, ה:

א. היוצא יחידי בלילה, והיינו דווקא שלא במקום יישוב, אבל אם עושה דרך שטות - אפילו במקום יישוב.

ב. מקרע כסותו. יש בזה ביטוי לאי-שליטה על דחפים וכעס ויצר של הרס בלתי מרוסן, וייתכן גם שזה ביטוי לסטייה בהתנהגות מינית של התערטלות.

ג. לן בבית הקברות, אפילו אינו יחידי ואף אם בית הקברות בתוך העיר.

ד. מאבד מה שנתנים לו. יש הסוברים שאין הכוונה דווקא שמאבד בידיו ממש, אלא אף אם אינו מניחו במקום המשתמר; ויש הסוברים שהכוונה דווקא שמאבד בידיו ממש. יש מי שחילק שאם אינו מניח במקום המשתמר כי הוא מבוהל ובעל מחשבות וכיוצא בזה, אין דינו כשוטה, ואם עושה כן מתוך כוונה שלא יטלנו כלל וכיוצא בזה, הרי זה שוטה.

ברמב"ם (הלכות עדות ט, ט) ובטור ושולחן ערוך (חושן משפט לה, ח) נפסק:

שוטה פסול לעדות, ולא רק שוטה שהולך ערום ומשבר כלים וזורק אבנים בלבד, אלא כל מי שנטרפה דעתו ונמצאת דעתו משובשת תמיד בדבר מן הדברים, אף על פי שהוא מדבר ושואל כעניין בשאר דברים, הרי זה פסול, ובכלל שוטים יחשב.

הגדרה זו של השוטה היא דווקא כאשר הוא עושה מעשים אלו דרך שטות, אבל אם הוא עושה אותם מסיבה הגיונית או שיש הסבר למעשיו, אפילו עשה את כל הדברים הללו, אין דינו כשוטה.

כמו כן לא נאמרו סימנים אלו אלא כאשר התנהגות זו חורגת באופן מובהק מהנורמה המקובלת באותה חברה ובאותו הזמן. על כן, בימינו מי שילך יחירי בלילה, לא ייחשב לשוטה מפני שבימינו אין זה חריג.

ג. דין הפסק טהרה באישה שוטה

המשנה במסכת נידה יג ע"ב אומרת לעניין הפסק טהרה:

החרשת והשוטה והסומא ושנטרפה דעתה אם יש להן פיקחות הן בודקות אותן.

בגמרא משמע שהמשנה עוסקת בחרשת שאינה שומעת ואינה מדברת, ואילו המדברת ואינה שומעת או השומעת ואינה מדברת יכולות לבדוק את עצמן. הסומא בודקת ומראה לחברתה. בספר שבט הלוי (עמוד רצב) כתב שמשמע מדברי הגמרא שחברתה נאמנת עליה כמו שנאמנת על עצמה.

אולם לגבי שוטה יש מקום לחלק ולומר שאין דינה כסומא מפני שהשוטה אינה בת דעת. בעוד שהסומא סומכת על חברתה ולכן נחשב הדבר שהיא בעצמה בדקה, לשוטה אין דעת ולכן אף אם היא מאמינה לחברתה הפיקחת, אי אפשר לומר שבדקה בעצמה. על חברתה הפיקחת אי אפשר לסמוך בפני עצמה, מפני שלדעת התוספות אין עד אחד נאמן באיסורים היכא דאתחזק איסורא.

יתרה מזאת, לדעת השיטה מקובצת (כתובות עב ע"ב ד"ה ומשמשתו נדה) האישה נאמנת רק בעניין נידה. זה לשונו:

יש מדקדקים שאין האשה נאמנת באיסורין של תורה אלא בנדותה בלבד, דכתיב וספרה לה לעצמה. ומהתם לא ילפינן, דשאני התם

דלא סגי בלאו הכי. כי אי אפשר לו לבעל לדעת מתי וסתה וששלמו ימי הספירה שלה אלא על פיה. ואם לא תהא נאמנה בטלה מצות פריה ורביה.

אמנם יש הסוברים שאישה נאמנת גם בשאר איסורי תורה ולא רק בעניין נידה, שבכל מקום שהאמינה תורה עד אחד באיסורין דין האישה כדין האיש, וכל שכן בענייני הבית המוטלים עליה. הרי מעשים בכל יום שסומכים עליה בניקור הבשר ומליחתו, ועל מצה בפסח וכיוצא בזה. אך זהו בדבר שבידן, וכמו שכתבו התוספות (פסחים ד ע"ב), ואילו בדבר שאינו בידן, כנידון דידן, יש לומר שאינה נאמנת כיוון דאתחזק איסורא. אכן דעת הרמב"ן והרשב"א והמאירי שעד אחד נאמן באיסורין אף היכא דאתחזק איסורא, אך לתוספות ורבים דעימיה אינו נאמן.

אך נראה כי יש פתרון. הרמב"ם (הובא לעיל) כתב כי "כל מי שנטרפה דעתו ונמצאת דעתו משובשת תמיד בדבר מן הדברים, אף על פי שהוא מדבר ושואל כעניין בשאר דברים, הרי זה פסול, ובכלל שוטים יחשב". אישה הנחשבת שוטה ב"דבר מן הדברים" אך בשאר עניינים מדברת ושואלת כעניין, וכשמדברים עמה בדרך פיוס ובלשון רכה היא מציינת - יש לומר שנחשב הדבר כידה של חברתה הפיקחת שמתקנת אותה בבדיקות. הלא אין מדובר בשוטה תוקפנית ומתמרדת התוקפת כל אשר יקרב אליה, שהרי במקרה כזה אכן יהיה קשה לומר שנחשב הדבר כידה של חברתה, אלא אם כן אפשר להשפיע עליה על ידי כדורי הרגעה וכד' ואז חברתה הפיקחת תהיה נאמנת לומר שבדיקותיה נעשו כראוי.

מעין זה כתב בשו"ת ברכת יוסף לנדא (אבן העזר סימן ד). הוא מחלק בין שוטה גמורה שאינה יכולה לשמור עצמה ואינה מבינה בענייני אישות, ובין שוטה ל"דבר מן הדברים" אך מבינה בענייני אישות. השוטה הגמורה - אסור לבעלה להתייחד עמה ואין בידי חברתה לבודקה, ולכן אינה נאמנת. לעומת זאת, השוטה ל"דבר מן הדברים", אף שאין לסמוך עליה מדין שוטה, חברתה נאמנת ואף על גב דאתחזק איסורא. כל שמניחה עצמה לבודקה הוי כאילו הדבר בידה, ונאמנת. נראה שאף בשוטה גמורה, אם אפשר להרגיעה על ידי כדורים וכד', יש להאמין חברתה בדבר.

לפי האמור, גם בשוטה הנ"ל די בבדיקות ראשון ושביעי מלבד ההפסק בטהרה, ואינה צריכה לבדוק בכל שבעת הימים. לעניות דעתי, כיוון שיצאה בהפסק הטהרה מחזקת טמאה לחזקת טהרה, יש להקל עליה לבדוק לכתחילה ביום הראשון ובשביעי, שהרי באישה בריאה אנחנו מקילים בדיעבד אם בדקה רק בראשון ובשביעי.

אותה שוטה שאמרנו שחברתה נאמנת - האם השוטה בודקת וחברתה הפיקחת רק משגיחה שהיא בודקת כראוי, או שהפיקחת עצמה בודקת? תשובה לכך יש להסיק מדברי בדי השולחן (ביאורים עמוד שח). שם הקשה על דברי המשנה במסכת נידה (יג ע"ב): "החרשת והשוטה ושנטרפה דעתה אם יש להן פקחות מתקנות אותן" - מדוע אין המשנה מזכירה את הביטוי הרגיל חרשת שוטה וקטנה (ומדובר בקטנה שכבר הוחזקה לראות שלוש פעמים) שאלו תצטרכנה בדיקה על ידי נשים אחרות?

הוא מתרץ שהתנא מחלק בין קטנה לבין חרשת ושוטה. הקטנה יכולה לבדוק בעצמה והבעיה בה היא רק העובדה שאינה נאמנת על ענייני נידה כשם שאינה נאמנת בכל איסורי תורה. לעומתה, על החרשת והשוטה אין סומכים אפילו על הבדיקה עצמה, שמא לא תבדוקנה היטב בחורים ובסדקים, ולכן על הפיקחת לבדוק אותה בעצמה.

מדבריו עולה אפוא שהפיקחת בודקת את השוטה באצבעה ממש. אולם בשו"ת שואל ומשיב (חלק ג סוף סימן רטז) חולק על בדי השולחן, וכותב שכוונת משנתנו שהפיקחת מלמדת את החרשת והשוטה לבדוק ואינה בודקת אותן ממש.

כך כתב גם בספר חזקת טהרה בדרך קצרה ס"ק סז. הוא מוכיח זאת מדיני שחיטה. חרש שוטה וקטן ששחטו, אם גדול עומד עליהם - שחיטתם כשרה. והרי נידון דידן קל יותר מפני שאין צריך לזה בקיאות מיוחדת, וגם אפשר לחזור ולבדוק, וזאת בניגוד לשחיטה.

גם הערוך לנר (נידה יג ע"ב) לא קיבל את תירוצו של בדי השולחן, אלא תירץ שהמשנה לא הזכירה קטנה מפני שאין זה שכיח שקטנה תראה ותצטרך בדיקה.

גם הרב עובדיה יוסף (טהרת הבית עמוד שסח) כתב שהשוטה יכולה לבדוק בעצמה ורק צריך שתעמוד פיקחת על גבה ותדריך אותה ותשגיח עליה ככל האפשר.

ד. סיכום

לאישה המוגבלת בנפשה יש בעיה להיטהר לבעלה בעצמה. לדעת חלק מהפוסקים עד אחד אינו נאמן באיסורים במקום שאתחזק איסורא, ואם כן אי אפשר לסמוך על פיקחת שתבדוק. אך ענינו שיש לחלק בין שוטה גמורה שהיא תוקפנית ומתמרדת ואי אפשר לטהר אותה לבעלה, לבין שוטה ששומעת כשמדברים אליה בלשון רכה. בזו האחרונה אפשר שהשוטה תבדוק בעצמה, והפיקחת תעמוד על גבה ותשגיח שהבדיקה נעשית כהלכה.